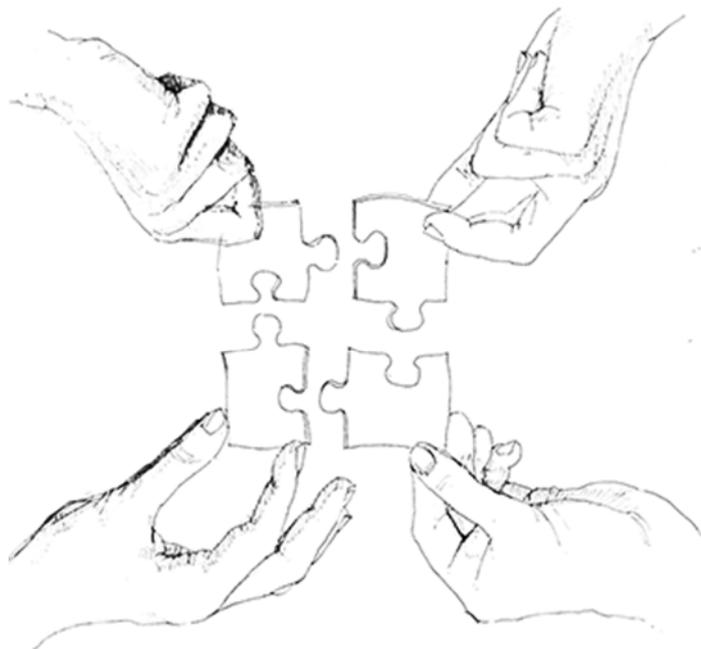

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ЗГУРТОВАНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Монографія

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
протокол № 14/25 від 16 грудня 2025 року

Рецензенти:

П. П. Горностай, доктор психологічних наук;
О. Ю. Дроздов, доктор психологічних наук;
А. С. Москальова, кандидат психологічних наук

Згуртованість суспільства: психологічний вимір : монографія / за наук. ред. Н. О. Довгань, В. М. Духневича / Н. О. Довгань, В. М. Духневич, З. Ф. Сіверс, О. Г. Цукур, І. М. Коробка ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2025. 357 с.

ISBN 978-966-189-757-0

У монографії презентовано соціально-психологічну концепцію згуртованості суспільства. Запропоновано авторське бачення конструювання та руйнації, механізмів та моделей формування соціальної згуртованості. Здійснено критичний аналіз психологічного змісту та визначено рівні архітектоніки соціальної згуртованості. Запропоновано структурно-процесуальну модель психологічних вимірів соціальної згуртованості. Розкрито поляризаційні процеси в українському суспільстві та ризики внутрішніх загроз національній безпеці, спричинені війною. Артикульовано ціннісні та діяльнісні основи єднання і формування згуртованості через образи майбутнього.

Викладені в монографії теоретичні напрацювання можуть бути застосовані в різних галузях психологічної теорії і практики; адресується широкому колу фахівців, професійна діяльність яких пов'язана з проблематикою гуртування суспільства.

УДК 159.9:316.6:316.4

ISBN 978-966-189-757-0

© Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2026
© Довгань Н.О., Духневич В.М., Сіверс З.Ф., Цукур О.Г., Коробка І.М.. 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади вивчення соціальної згуртованості суспільства (Н. О. Довгань, З. Ф. Сіверс)	9
1.1. Соціальна згуртованість у сучасному світі: практика і теорія (Н. О. Довгань)	9
1.1.1. Політичний дискурс соціальної згуртованості	11
1.1.2. Академічний дискурс соціальної згуртованості	20
1.2. Архітектоніка соціальної згуртованості та її психологічний зміст (З. Ф. Сіверс)	27
1.2.1. Методологічні засади та модель архітектоніки соціальної згуртованості	27
1.2.2. Психологічний зміст соціальної згуртованості: критичний аналіз та процесуальна модель	38
РОЗДІЛ 2. Конструювання соціальної згуртованості суспільства (Н. О. Довгань, В. М. Духневич)	46
2.1. Соціокультурні проєкції соціальної згуртованості (Н. О. Довгань)	46
2.2. Зміни в соціокультурному полі суспільства: варіація в умовах війни (Н. О. Довгань)	61
2.2.1. Індикатори соціальної згуртованості суспільства (Н. О. Довгань, В. М. Духневич)	62
2.2.2. Критерії соціальної згуртованості суспільства та ризикогенної взаємодії (Н. О. Довгань)	75
2.3. Виміри та моделі соціальної згуртованості (В. М. Духневич)	81
РОЗДІЛ 3. Ризики внутрішніх загроз національній безпеці, спричинені війною (З. Ф. Сіверс)	103
3.1. Еволюція безпекових парадигм як рух від матеріальної до рефлексивної парадигми	103
3.2. Психологічний вимір внутрішніх загроз національній безпеці	118
3.3. Типологія внутрішніх загроз національній безпеці	137
РОЗДІЛ 4. Поляризаційні процеси в українському суспільстві (З. Ф. Сіверс, І. М. Коробка)	163
4.1. Поляризація як соціальний феномен: типологія, механізми, наслідки (З. Ф. Сіверс)	163
4.2. Вплив політичної поляризації на соціальну згуртованість суспільства, яке переживає досвід війни (З. Ф. Сіверс)	184
4.3. Політичне відчуження як чинник вразливості українського суспільства (З. Ф. Сіверс)	206
4.4. Соціальна взаємодія в умовах невизначеності (І. М. Коробка)	229

РОЗДІЛ 5. Ціннісна згуртованість суспільства як основа єднання та вияв спільної дії (О. Г. Цукур)	245
5.1. Аксиологічна основа соціальної згуртованості українського суспільства	245
5.2. Ціннісно-орієнтаційні площини соціальної згуртованості суспільства	257
5.3. Волонтерство як ціннісний вияв спільної дії та соціальної згуртованості	270
РОЗДІЛ 6. Образ спільного майбутнього як основа соціальної згуртованості суспільства (В. М. Духневич)	281
6.1. Образи майбутнього в дзеркалі сучасних викликів	281
6.2. Практичні аспекти конструювання згуртованості через образи майбутнього	309
ПІСЛЯМОВА	319
ЛІТЕРАТУРА	320
ДОДАТКИ	354

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ВПО — Внутрішньо переміщена особа.
ЄС — Європейський Союз.
ЄВС — Економічний та валютний союз.
ЄІФ — Європейський інвестиційний фонд.
ЄІБ — Європейський інвестиційний банк.
CDCS — European committee for social cohesion (Європейський комітет соціальної згуртованості).
РЄ — Рада Європи (Council of Europe).

ПЕРЕДМОВА

Глобальне ускладнення безпекового середовища, зростання нестабільності та посилення геополітичних конфліктів формують реальні зовнішні загрози національним інтересам України та стратегічним орієнтирам її розвитку. Водночас внутрішні виклики – недостатня консолідація суспільства й політичних еліт щодо бачення спільного шляху, невирішені соціально-економічні та екологічні проблеми, зростання поляризації – створюють ґрунт для дезінтеграційних процесів. У таких умовах визначальним стає пошук психологічних засад посилення соціальної згуртованості, що може вимірюватися на рівні суспільства, соціальних груп і окремої особистості як готовність та здатність до гуртування. Формування й зміцнення соціально-психологічних зв'язків у часи геополітичної турбулентності є необхідною передумовою суспільної стійкості й узгодженості.

У науковому й політичному дискурсі поняття «соціальна згуртованість» дедалі частіше використовується як інтегральна характеристика стану суспільства, що відображає його адаптивні можливості та здатність до внутрішньої єдності. З одного боку, соціальна згуртованість постає як політичний інструмент, механізм економічного та суспільного розвитку, засіб забезпечення безпеки масштабних соціальних утворень і як шлях до підвищення якості життя та гармонізації соціальних відносин. З іншого боку, це – концепт із високою контекстуальною варіативністю, який формується на основі емпіричних індикаторів соціальної динаміки, а результати його вимірювання в умовах суспільної нестабільності лише наближено відтворюють реальний стан процесів. Прикладом масштабного політичного втілення ідей соціальної згуртованості є процеси інтеграції суверенних держав та формування об'єднаних мегаакторів, де спільна стратегія розвитку ґрунтується на пошуку узгоджених цілей, соціальної справедливості та загального блага.

Перший розділ монографії присвячено теоретичному аналізу проблеми згуртованості суспільств та особливостям практичного використання цього концепту в політичній сфері (*Н.О. Довгань*). Розглянуто рівні архітекtonіки соціальної згуртованості – індивідуально-психологічний, міжособистісний, групово-ідентифікаційний, інституційно-нормативний та символічно-дискурсивний. Окремо підкреслено базову роль символічно-дискурсивного рівня, який задає смисли культурної та етичної єдності. У межах розділу концептуалізовано психологічний зміст згуртованості через чотири взаємопов'язані виміри – афективну синхронізацію, когнітивну інтеграцію, ідентифікаційний баланс та колективну психічну оборону. Побудовано структурно-процесуальну модель психологічних вимірів соціальної згуртованості, що дозволяє виокремити її власне психологічну сутність від соціально-поведінкових проявів. Обґрунтовано, що феномен згуртованості

існує передусім у внутрішніх психічних процесах, незалежно від зовнішніх форм взаємодії чи соціальних структур (*З.Ф. Сіверс*).

Другий розділ обґрунтовує соціокультурний підхід до розуміння соціальної згуртованості як стану динамічного об'єднання суспільства для розв'язання актуальних проблем. Розроблено модель проєкцій соціальної згуртованості, які відображають специфіку поведінки, взаємодій та культурних особливостей суспільства в умовах загроз національній безпеці. Показано, що індикатори згуртованості в мирний та воєнний час частково збігаються, але мають і суттєві відмінності, пов'язані з досвідом спільної небезпеки. Виокремлено комплексні ознаки соціальної згуртованості – критерії стану суспільства, що визначають потенціал його стійкості та здатність до самовідновлення в умовах національних загроз. Запропоновано розглядати соціальну згуртованість українського суспільства як ціннісно-діяльнісний феномен, який розгортається у тривимірній часовій структурі: у минулому – через соціокультурну ідентичність, у теперішньому – через відповідальні дії та соціальні зв'язки, у майбутньому – через спільну перспективу розвитку (*Н.О. Довгань*). Подано психологічне визначення соціальної згуртованості як стану спорідненості й співвіднесення себе з іншим, що передбачає ідентифікацію з ідеєю чи суб'єктом, формування готовності до дії та її реалізації. Запропоновано модель і механізми формування згуртованості на мікро-, мезо- та макрорівнях (*В.М. Духневич*).

У третьому розділі розглянуто соціально-психологічні основи національної безпеки. Національна безпека визначається як здатність суспільства підтримувати узгодженість між інституційною стійкістю, ціннісними орієнтирами та психологічним відчуттям довіри. Проаналізовано еволюцію безпекових парадигм і підкреслено зростаючу роль психологічної безпеки, яка оперує динамікою афектів, когніції та соціальної довіри. У воєнних умовах ключовим показником внутрішньої безпеки стає здатність суспільства трансформувати афект у смисл, а смисл – у довіру. Розроблено типологію внутрішніх загроз: афективна інфляція загрози, дискурсивна фіксація надзвичайності, інституційна підозра, когнітивна дезорієнтація та інфляція критеріїв істинності, нормативна ерозія та моральна травма, вигорання співучасті, втома співчуття, десенсибілізація до страждання, превентивна самоцензура, зникнення коригувального зворотного зв'язку, цивільно-військовий розрив і травматична реінтеграція (*З.Ф. Сіверс*).

Четвертий розділ присвячено аналізу поляризаційних процесів в українському суспільстві. Висвітлено типологію та механізми соціальної поляризації, а також її наслідки для згуртованості суспільства в умовах війни. Окрему увагу приділено політичному відчуженню як чиннику суспільної вразливості українського суспільства. Розкрито соціокультурні особливості політичного відчуження нинішнього періоду та його вплив на зниження можливостей до внутрішньої єдності (*З.Ф. Сіверс*). Наголошено на значущості толерантності до невизначеності як умови стійкості, здатності до адаптації та формування згуртованості. Обґрунтовано необхідність розвитку цієї здатності

через освіту, культуру, лідерство і посилення суб'єктності громадян (*І.М. Коробка*).

П'ятий розділ аналізує аксіологічний вимір соціальної згуртованості. Розкрито ціннісні та діяльнісні засади гуртування суспільства та визначено ключові площини ціннісно-орієнтаційного поля, які визначають глибину і стійкість суспільної інтеграції: політико-громадянську, сімейно-родинну, етико-релігійну, культурно-ціннісну та соціально-гуманістичну. Запропоновано інтегративну форму соціальної згуртованості, яка поєднує емоційні, ціннісні та поведінкові компоненти та забезпечує суспільству мобілізаційний ресурс, здатність до опору й самозбереження в умовах війни (*О.Г. Цукур*).

Шостий розділ присвячено проблематиці образів спільного майбутнього. Представлено типологію образів майбутнього – ймовірних, можливих і бажаних – та показано їхній вплив на формування соціальної згуртованості в умовах війни. Проаналізовано кореневі смисли, що об'єднують громадян у сьогоденні, та запропоновано практичні інструменти конструювання спільних образів майбутнього як засобу посилення внутрішньої єдності (*В.М. Духневич*).

У додатках наведено емпіричні дані та матеріали, що доповнюють основний зміст монографії та є важливими для глибшого розуміння отриманих результатів.

Монографія пропонує цілісний міждисциплінарний аналіз феномена соціальної згуртованості, інтегруючи психологічні, соціокультурні, політичні та безпекові підходи. Представлені теоретичні моделі, емпіричні результати та практичні інструменти можуть слугувати науковим і методологічним підґрунтям для дослідників, аналітиків, фахівців у сферах безпеки, державного управління й громадянського суспільства, які працюють над питаннями зміцнення єдності та стійкості українського соціуму в умовах сучасних викликів і війни.